

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Пухно Світлана Валеріївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0001-9862-5145

Researcher ID: ABW-2691-2022

В статті проаналізовані поняття «психологічна культура», «комунікативна культура», «конфліктологічна культура», «конфліктологічна компетентність». Висвітлено і проаналізовано складові конфліктологічної компетентності студента закладу вищої освіти – майбутнього вчителя. Визначено, що формування складової конфліктологічної культури – конфліктологічної компетентності майбутніх вчителів залежить від впровадження в процес вивчення дисциплін «Психологія» і «Психологія освіти» в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка інформаційно-комунікативних технологій. Проаналізовані результати дослідження рівня конфліктологічної компетентності і самоефективності здобувачів вищої освіти – майбутніх педагогів. Визначено, що у більшості здобувачів освіти – середній і високий рівень конфліктологічної компетентності. В результаті дослідження самоефективності студентів і магістрантів, визначено, що для більшості здобувачів освіти характерною є середня і вища за середню оцінка самоефективності. Результати свідчать про те, що у більшості здобувачів вищої освіти усвідомлене відношення до конфліктної взаємодії, вони володіють прогностичними функціями щодо варіантів вирішення конфліктів, розуміють значення емоційно-вольового контролю під час такої взаємодії, розуміють необхідність організації конструктивної взаємодії. Визначено, що процес формування компонентів конфліктологічної компетентності майбутніх вчителів залежить від впровадження в освітній процес закладу вищої освіти інформаційно-комунікативних педагогічних технологій, та, зокрема, – інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: психологічна культура, комунікативна культура, конфліктологічна культура, компетентність, комунікативна компетентність, конфліктологічна компетентність, компоненти конфліктологічної компетентності, самоефективність, інноваційні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання.

Pukhno Svitlana. Technologies of the conflictological culture formation of the future teacher while studying at a higher education institution

The concepts of “psychological culture”, “communicative culture”, “conflictological culture”, “conflictological competence” are analyzed in the article. The components of the conflictological competence of a student of a higher education institution – a future teacher – are highlighted and analyzed. It was determined that the formation of a conflictological culture component – the conflictological competence of future teachers depends on the introduction of information and communication technologies into the disciplines “Psychology” and “Educational Psychology” while studying at the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. The results of the research on the level of conflictological competence and self-efficacy of higher education students (future teachers) are analyzed. It was determined that the majority of students have an average and high level of conflictological competence. As a result of the study of students and master’s students’ self-efficacy, it was determined that average and higher than average self-efficacy scores are characteristic of most students. The results show that the majority of students have a conscious attitude to conflict interaction, they have prognostic functions regarding conflict resolution options, understand the importance of emotional-volitional control during such interaction, and understand the need to organize constructive interaction. It was determined that the process of forming the components of the conflictological competence of future teachers depends on the introduction of information and communication pedagogical technologies into the educational process of higher education institution, and, in particular, interactive teaching methods.

Key words: psychological culture, communicative culture, conflictological culture, competence, communicative competence, conflictological competence, components of conflictological competence, self-efficacy, innovative pedagogical technologies, interactive teaching methods.

Вступ. Дослідження феномену психологічної культури представлено в працях таких вітчизняних дослідників, як М. С. Барчий, О. Я. Березіна, І. Д. Бех, О. Г. Видра, В. І. Войтко, В. М. Гриньова, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, В. А. Семиченко, О. І. Кульчицька, Н. Г. Ничкало, Т. Перепелюк, Н. А. Побірченко, Т. В. Поцко, В. В. Рибалко, Н. В. Чепелева та інші. Поняття конфліктологічної культури майбутнього вчителя в сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях розглядається в контексті психологічної культури педагога. За Н. В. Чепелевою, психологічна культура вчителя полягає у сукупності

психологічних знань, умінні їх використовувати в педагогічній діяльності, здатність розуміти душевний стан дитини, рівень її когнітивного розвитку, особливостей характеру, здібностей і емоційно-вольової сфери; вміння орієнтуватися в складних педагогічних ситуаціях, приймати рішення, прогнозувати їх наслідки, обирати раціональні способи спілкування з учасниками освітнього процесу, здійснювати грамотний вплив, що сприяє розвитку особистості учня [3, с. 13].

Згідно ґрунтовного дослідження О. Г. Видри, психологічна культура – інтегративна якість, фактор як

ефективного особистісного, так і професійного розвитку майбутнього вчителя, що потребує і полягає у цілеспрямованому розвитку сприймання здобувачами вищої освіти психологічних знань, навичок, вмінь, як таких цінностей, що підлягають активній саморефлексії і можуть творчо використовуватися молодими людьми відповідно специфіки освітнього процесу і для виконання завдань подальшої професійної діяльності. Визначені психологічні знання і вміння постають факторами розвитку як особистісних здібностей і якостей вчителя-професіонала, так і особистості учнів [3, с. 5-6]. Згідно досліджень, представлених в працях Л. С. Колмогорової, компонентами психологічної культури є: психологічна грамотність і психологічна компетентність; такі сенсові компоненти, як значимі і цінні для особистості прагнення, ідеали, переконання; розвинена рефлексія і культуротворчість [3, с. 15].

На сьогодні компетентнісний підхід в процесі підготовки майбутніх вчителів в закладах вищої освіти залишається пріоритетним. Компетентність – здатність, можливість фахівця виконувати завдання професійної діяльності, використовуючи ґрунтовну систему знань, що стосується не тільки професійної галузі, та відповідні вміння і навички діяти в складних реаліях життя. Крім цього, компетентність – це такий спосіб мислення, що ґрунтується на системі гуманістичних особистісних цінностей. Психологічна компетентність є підґрунтям конструктивності діяльності особистості, зокрема, – в галузі професійної діяльності. Згідно досліджень О. А. Бакаленко, психологічна компетентність постає ключовою компетентністю сучасного фахівця [2, с. 132]. Психологічно компетентна людина здатна до ефективного використання психологічних знань і вмінь під час рішення різнорівневих складних проблем сьогодення, фактично, – завдання розвитку психологічної компетентності полягає у включенні багажу психологічного знання в життя.

Згідно даних дослідників, є різниця в змісті понять «конфліктологічна культура фахівця» і «конфліктологічна культура особистості». Останнє пов'язується з прагненнями і вміннями людини попереджати, прогнозувати і долати соціальні конфлікти. Поняття «конфліктологічна культура фахівця» розглядається і досліджується відносно поведінки людини в професійному середовищі [1, с. 6]. За Н. В. Кузьміною, психологічна компетентність фахівця може розглядатися не лише як система знань і вмінь, що забезпечує відповідно підготовку до виконання професійної діяльності, а також є тією компетентністю, що впливає на динаміку розвитку професійної самосвідомості і саморегуляції власного психічного стану [4, с. 111].

Конфліктологічна культура містить: знання щодо природи конфліктів, їх прогнозування, попередження, долання, вміння застосовувати визначене на практиці; сформовані особистісні якості, зокрема, гуманізм, толерантність, розвинений емоційний самоконтроль, емоційну стійкість, систему гуманістичних норм і цінностей; передбачає формування тієї ціннісно-значимої сфери особистості, що забезпечує внутрішнє прийняття

певних норм поведінки в конфлікті [1, с. 7]. Формування у майбутніх вчителів (студентів і магістрантів закладів вищої освіти) складової конфліктологічної культури – конфліктологічної компетентності, залишається актуальним завданням освітнього процесу сьогодення.

Пов'язане з поняттям «конфліктологічна культура» педагога поняття «комунікативна культура» педагога, що, згідно сучасних досліджень, є цілісним інтегральним динамічним утворенням особистості, яке містить сукупність знань щодо механізмів комунікативної взаємодії, комунікативні уміння, комунікативні здібності і якості, досвід, що допомагає створювати ефективний комунікативно-освітній простір, сприятливий соціально-психологічний клімат, взаємодію під час інформаційного обміну, атмосферу відкритості, готовності до педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу, що ґуртуються на толерантності, взаємоповазі, підтримці, емпатійності [10, с. 192].

В свою чергу, пов'язане з поняттям «конфліктологічна компетентність» педагога поняття «комунікативна компетентність», що є своєрідною сукупністю знань і вмінь ефективного спілкування. За В. Куніциною, комунікативна компетентність полягає в оволодінні комунікативними вміннями, знання культурних норм спілкування, традицій, звичаїв, етикету у сфері спілкування, орієнтація в комунікативних засобах, зокрема, – певної професії [9, с. 209]. Розвиток компонентів комунікативної і конфліктологічної компетентності взаємопов'язані.

Процес формування конфліктологічної культури майбутніх педагогів залежить від технологій освітнього процесу закладу вищої освіти. Під педагогічною технологією дослідники розуміють системний метод створення, застосування і визначення процесу викладання і засвоєння знань із врахуванням технічних і людських ресурсів, їх взаємодію, мета якої – оптимізація форм освіти. Освітні технології – це процесуальні системи спільної діяльності всіх суб'єктів навчання з проєкування (планування), організації, орієнтування, коригування освітнього процесу з метою досягнення конкретного результату за умови забезпечення комфортних умов для всіх учасників процесу [6, с. 125].

В зв'язку зі складною ситуацією в Україні, пов'язаною з повномасштабним вторгненням, в більшості закладів освіти навчання здійснюється, переважно, дистанційно, або в змішаній формі, що надає певної специфіки процесу формування конфліктологічної культури майбутніх педагогів. Під час дистанційного навчання в закладах освіти використовуються, переважно, інноваційні педагогічні технології, – зокрема, інформаційно-комунікативні технології навчання з використанням інтернет-конференцій, інтернет-трансляцій. Під час дистанційного навчання впроваджуються дистанційні курси; використовуються веб-сторінки, сайти, електронна пошта, блоги і форуми, організовується співпраця учасників освітнього процесу у інтернет-конференціях, віртуальних класних кімнатах, віртуальних лабораторіях та ін. Джерельною базою здобувачів освіти стають електронні довідники, енциклопедії, словники, підруч-

ники, спеціальні віртуальні освітні програми, віртуальні навчальні комплекси, аудіо- і відео лекції, тощо.

Матеріали та методи. Мета статті полягає у теоретичному аналізі поняття «конфліктологічна культура» майбутнього вчителя та особливостей формування конфліктологічної компетентності, як складової визначеної культури здобувачів вищої освіти під час навчання в ЗВО шляхом впровадження інформаційно-комунікативних технологій, емпіричному дослідженні рівня компетентності у вирішенні конфліктів та самоефективності майбутніх вчителів – студентів і магістрантів СумДПУ імені А.С. Макаренка.

В дослідженні використано методи комплексного аналізу, теоретичного аналізу джерел, систематизації даних. В емпіричній частині застосовувались психологічні методики «Оцінка рівня компетентності у вирішенні конфліктів» (П. П. Хеппнер, І. Х. Петерсен), методика «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема».

Компетентність, як особистісна характеристика фахівця, полягає у можливостях вирішення типових і нестандартних завдань діяльності на основі можливостей застосування системи знань, вмінь, загалом, – досвіду, норм і цінностей людини. Якщо мова йде про компетентність вчителя, то визначене передбачає можливість ефективного вирішення завдань педагогічної діяльності. Компетентний вчитель – критично мислячий професіонал, з високим рівнем розвитку прогностичних функцій, комунікативних, організаційних здібностей, високим рівнем емоційного самоконтролю, з розвиненою системою гуманістичного світогляду. Компетентність забезпечується активною життєвою позицією, прагненням до професійного зростання, постійною самоосвітою [2, с. 133]. Визначене пов'язане з ускладненням вимог до працівників, зі зростанням професійної конкуренції, необхідності емоційного і фізичного самозбереження.

Структура конфліктологічної культури фахівця включає: конфліктологічну грамотність, вміння і досвід використання вказаних знань щодо конструктивного вирішення конфліктів; розуміння необхідності і вміння діагностувати конфліктні ситуації, прогнозувати наслідки; вміння управління конфліктом, зокрема, – в площині професійного середовища [1, с. 6].

В результаті проведеного аналізу джерел, вважаємо, що конфліктологічна компетентність майбутнього вчителя полягає в розумінні природи такого соціально-психологічного явища, як конфлікт; розвитку такої особистісної характеристики здобувачів вищої освіти, як цілепокладання; розвитку прогностичних функцій щодо оцінки наслідків різних варіантів розв'язання і завершення конфлікту; здатності майбутнього педагога до ефективно (конструктивно) взаємодії в ході конфлікту; вмінні розвивати конфлікт, обирати раціональні стратегії поведінки; визначати індивідуально-психологічні і емоційно-вольові особливості людей – учасників конфлікту; вміти використовувати технології запобігання та долання конфлікту [7, с. 20-21].

Визначене ґрунтується на наявності у здобувача вищої освіти – майбутнього вчителя системи не лише

конфліктологічних знань, але й знань загальної, соціальної і вікової психології, педагогічної психології; розвинених особистісних якостей, володінні стратегіями поведінки в конфлікті, прогнозуванні наслідків власної діяльності [7, с. 20-24]. Все вказане – здобуток процесу навчання здобувачів вищої освіти освітнього рівня бакалавр і освітнього рівня магістр – майбутнього вчителя, в закладі вищої освіти, який актуалізується і збагачується під час виробничої практики за профілем майбутньої діяльності.

Компоненти конфліктологічної компетентності вчителя: інформаційний, операційний, аксіологічний. Перший характеризується системою конфліктологічного знання (типологія сучасних конфліктів, структура і динаміка конфлікту, стратегії конфліктної взаємодії, механізми розв'язання конфліктів). Операційний компонент полягає у можливостях і вміннях впливати на розвиток конфліктної ситуації, прийняття відповідальності за можливі наслідки. Аксіологічний компонент – це мотиваційна, рефлексивна, емоційно-вольова функції управління конфліктами [5, с. 591].

Конфліктологічна компетентність здобувачів вищої освіти освітнього рівня бакалавр і освітнього рівня магістр СумДПУ імені А.С. Макаренка, зокрема, її складова – знання сучасної конфліктології, формується в процесі вивчення дисципліни «Психологія» на першому курсі навчання студентів і дисципліни «Психологія освіти» першого року навчання магістрантів. Освітній процес відбувається в дистанційній формі. Дистанційне навчання здійснюється за допомогою платформи дистанційної освіти СумДПУ імені А.С. Макаренка (Moodle); організація взаємодії учасників за допомогою, переважно, Zoom-конференції, система консультацій здійснюється дистанційно. Головна мета дистанційної освіти – забезпечення доступу учасників до всіх освітніх ресурсів закладу освіти і за його межами. Вагома кількість часу в умовах дистанційного навчання – це організація і здійснення студентами самостійної роботи. Труднощі студентів і магістрантів, що навчаються дистанційно, пов'язані, передусім, з організацією самоосвіти, крім того, – організація навчання потребує технічного забезпечення, достатнього рівня володіння комп'ютерними технологіями. До переваг такого формату навчання відносяться можливості самостійної регуляції навантаження, вільний доступ до будь-якого навчального матеріалу в зручний для здобувача освіти час (електронні бібліотеки, записи лекцій, вебінарів, майстер-класів, семінарів, «круглих столів», засідань секцій наукових конференцій, тощо), самоосвіта, вибір пріоритетних тем дисциплін, розвиток навичок самоорганізації. Також, здобувачі освіти мають змогу дистанційно приймати участь в наукових, методичних, практико-орієнтованих заходах, приймати участь в програмах підвищення кваліфікації.

Дисципліна «Психологія» – складова основного блоку освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальностями 014 Середня освіта галузі знань 01

Освіта / Педагогіки. Дисципліна передбачає вивчення положень конфліктології, зокрема, – поняття конфлікту в психології, аналіз функцій цієї соціально-психологічної взаємодії, причини виникнення конфліктів, класифікацію, аналіз видів конфліктів, аналіз структури конфлікту, поняття «конфліктна ситуація» і її характеристика, динаміку проходження конфлікту, стратегії поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, метод «картографії конфліктів», попередження конфліктних ситуацій, засоби розв'язання конфліктів, медіація як форма врегулювання конфлікту. В ході практичної роботи студенти працюють з психодіагностичними методиками, вирішенням проблемних ситуацій, приймають участь у рольових іграх, робота здійснюється як індивідуально, так і в групах.

Дисципліна «Психологія освіти» є складовою основного блоку освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) рівні за спеціальностями 014 Середня освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка в СумДПУ імені А.С. Макаренка. В результаті вивчення дисципліни, у магістрантів формується система знань щодо психологічних особливостей освітнього процесу закладів освіти, майбутні вчителі набувають професійних компетентностей педагогічної діяльності. До тем вказаної навчальної дисципліни відносяться: «Психологія педагогічної діяльності», де вивчаються питання конфліктів, які можуть виникати в процесі педагогічного спілкування, проблеми соціально-психологічного клімату, питання емоційного вигорання, професійної деформації, фактори і чинники цих процесів, питання успіху в професійній діяльності, підготовки потенційного вчителя до роботи з дорослими. Компонентами теми «Психологія здобувачів освіти» є психологічні особливості вікових періодів розвитку особистості, причини, характер і прояви конфліктної поведінки на різних етапах життя, основи конструктивної взаємодії в освітньому процесі. До теми «Психологічна безпека освітнього середовища» включені поняття «безпечне освітнє середовище», «булінг» в закладах освіти, причини появи, різновиди, структура булінгу, протидія і відповідальність.

Серед інтерактивних методів навчання, що використовуються з метою формування компонентів конфліктологічної культури здобувачів вищої освіти – робота в групах, організація і проведення дидактичних і рольових ігор, «мозковий штурм», повноцінні тренінги або тренінгові вправи, організація і проведення дискусій щодо проблемних питань на конфліктологічну тематику; участь студентів і магістрантів у наукових конференціях, науково-практичних заходах, виконання самостійних дослідницьких завдань.

Результати дослідження. Дослідженні рівня конфліктологічної компетентності студентів і магістрантів СумДПУ імені А. С. Макаренка, майбутніх педагогів, були проведено за допомогою психологічних методик «Оцінка рівня компетентності у вирішенні конфліктів» (автори П. П. Хеппнер, І. Х. Петерсен), «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема». В дослідженні приймали участь 30 магістрантів першого року навчання і 30 студентів-бакалаврів другого року навчання. Згідно отриманим даним, у 16,7% магістрантів першого року навчання високий, у 63,3% – середній, у 20% низький рівень компетентності у вирішенні конфліктів. У 73,3% здобувачів вищої освіти освітнього рівня бакалавр другого року навчання, відповідно дослідження, середній, у 26,7% низький рівень розвитку компетентності у вирішенні конфліктів. Результати свідчать про те, що у більшості здобувачів вищої освіти усвідомлене відношення до конфліктної взаємодії, вони володіють прогностичними функціями щодо варіантів вирішення конфліктів, розуміють значення емоційно-вольового контролю під час такої взаємодії, розуміють необхідність організації конструктивної взаємодії. Вважаємо, що конфліктологічна компетентність майбутніх педагогів є складовою їх власної оцінки самоефективності, що полягає у переконанні людини в здатності ефективної організації і здійсненні власної діяльності з метою досягнення визначеної мети. Відповідно даним, для 10% магістрантів характерною є висока оцінка самоефективності, для 33,3% – вище за середню, для 50% – середня, для 6,7% – нижча за середню. У 6,7% студентів оцінка самоефективності вище за середню, у 76,6% – середня, у 16,7% – нижча за середню. Поняття «самоефективність» характеризує продуктивність процесу інтеграції когнітивних, соціальних, поведінкових компонентів діяльності з метою вироблення і здійснення оптимально ефективної стратегії в різноманітних ситуаціях. Вважаємо, що серед чинників оцінки самоефективності магістрантів – проходження ними виробничої практики за профілем майбутньої діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Висновки. Підготовка в закладі вищої освіти майбутніх вчителів зі сформованими компонентами конфліктологічної культури, здатних в складних, конфліктних умовах виконувати професійні завдання, ґрунтується на формуванні у здобувачів вищої освіти необхідних компетентностей, зокрема, – конфліктологічної. Вважаємо, що в умовах дистанційного навчання впровадження інформаційно-комунікативних технологій і використання інтерактивних методів навчання забезпечує формування визначеної компетентності. Згідно результатів дослідження, у більшості здобувачів вищої освіти, у яких вивчення дисциплін «Психологія» і «Психологія освіти» відбувалось дистанційно з використанням інтерактивних методів навчання, – усвідомлене відношення до можливої конфліктної взаємодії, вони володіють прогностичними функціями щодо варіантів вирішення конфліктів, розуміють значення емоційно-вольового контролю під час такої взаємодії, необхідність організації конструктивної взаємодії, зокрема, – співпраці. Серед перспектив досліджень – розробка та оновлення методичного забезпечення дисциплін «Психологія» і «Психологія освіти» з врахуванням необхідності формування компонентів конфліктологічної компетентності в умовах дистанційної форми навчання в ЗВО.

Література:

1. Александрова С. А. Проблема формування конфліктологічної культури студентів туристських спеціальностей. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. №4 (239). Ч. II. С. 5–9.
2. Бакаленко О. А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Випуск 58. 2018. С. 132–138.
3. Видра О. Г. Психологічна культура особистості майбутнього вчителя трудового навчання: Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2008. 164 с.
4. Кузьмінська Л. Д., Ісаєнко О. В. Психологічна компетентність як детермінанта професійної успішності майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7, вип. 31. 2013. С. 110–115.
5. Пухно С. В. Особливості формування конфліктологічної культури майбутніх вчителів в системі вищої освіти. *Science and education for sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 50*. Publishing House of University of Technology, Katowice. 2022. С. 589–607.
6. Сучасні освітні практики ЗВО: особливості використання інноваційних технологій навчання / Патлайчук О. В., Канарова О. В., Брюховецька І. В. *Вісник науки та освіти*. №8 (14) 2023. С. 124–131. Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6220>
7. Філь С. С. Визначення, зміст та структура конфліктологічної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічних професій. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2011. Т. 123. С. 20–24.
8. Цісецький О. Формування конфліктологічних компетентній у студентів вищих навчальних закладів. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2012. Вип. 17. С. 56–59. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=rarpsu_2012_17_12
9. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Випуск XXXVI. Харків 2014. С. 205–215.
10. Фенцик О. М. Комунікативна культура педагога: сутність та шляхи її формування у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія «Педагогіка та психологія»*. Випуск 2 (10). 2019. С. 191–194.

References:

1. Aleksandrova, S. A. (2012). Problema formuvannia konfliktolohichnoi kultury studentiv turystykykh spetsialnostei. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu im. T. Shevchenka*. №4 (239). Ch. II. Pp. 5-9.
2. Bakalenko, O. A. (2018). Psykholohichna kompetentnist yak kliuchova kompetentnist suchasnoho fakhivtsia. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina*. Vypusk 58. Pp. 132-138.
3. Vydra, O. H. (2008). Psykholohichna kultura osobystosti maibutnoho vchytelia trudovoho navchannia: Chernihiv: Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni T.H. Shevchenka. 164 p.
4. Kuzminska, L. D., Isaienko, O. V. (2013). Psykholohichna kompetentnist yak determinanta profesiinoi uspishnosti maibutnykh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty. *Aktualni problemy psykholohii*. Т. 7, vyp. 31. Pp. 110-115.
5. Pukhno, S. V. (2022) Osoblyvosti formuvannia konfliktolohichnoi kultury maibutnykh vchyteliv v systemi vyshchoi osvity. *Science and education for sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 50*. Publishing House of University of Technology, Katowice. Pp. 589-607.
6. Suchasni osvitni praktyky ZVO: osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia / Patlaichuk O. V., Kanarova O. V., Briukhovetska I. V. *Visnyk nauky ta osvity*. №8 (14) 2023. Pp. 124–131. Rezhym dostupu: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6220>.
7. Fil, S. S. (2011). Vyznachennia, zmist ta struktura konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv – maibutnykh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota*. Т. 123. Pp. 20-24.
8. Tsisetskyi, O. Formuvannia konfliktolohichnykh kompetentnii u studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*. 2012. Vyp. 17. S. 56-59. Rezhym dostupu: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=rarpsu_2012_17_12
9. Chebotarova, I. O. (2014). Komunikatyvna kompetentnist: teoretychnyi aspekt. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*. Vypusk KhKhKhVI. Kharkiv. Pp. 205–215.
10. Fentsyk O. M., (2019). Komunikatyvna kultura pedahoha: sutnist ta shliakhy yii formuvannia u protsesi profesiinoi pidhotovky. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu, Seriiia «Pedahohika ta psykholohiia»*. Vypusk 2 (10). Pp. 191–194.